

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 15/3 2026 s. 729-743, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

NAZLI ERAY'IN SİS KELEBEKLERİ ROMANINA PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM

İbrahim ÇELEBİ*

Geliş Tarihi: 16 Ocak 2026

Kabul Tarihi: 19 Mayıs 2026

Öz

Nazlı Eray, dedesi Tahir Lütfü Tokay'ın hayatına dair bilgilerin izini sürerek tarihin gizemli olaylarını fantastik gerçeklikle 2000'li yıllara taşır. Romanın kurgusuna Mamak çöplüğü civarındaki yarıktan girilen yeraltındaki karanlık dehliz ve buradaki hayali kişilere bilinçaltının işlevleri yüklenerek yön verilmiştir. Yeraltı kurgusu, dışarıdaki kişi ve mekânlarla genişleyerek olay örgüsünün halkalarını oluşturur. Yazar, anlatıcıdan tarihi şahsiyetlere, kadınlardan kentlere kadar maruz kalınan mağduriyetleri psikanalitik bir düzlemde buluşturur. Romanda, yitik yaşamlar, bastırılmış duygular psikanalitiğin verilerinden yararlanılarak ifşa edilir. Katartik yöneme başvurulmuş eserde büyümlü gerçekçilikle Freudyen psikolojinin imkânlarından yararlanılarak yaraları sağaltma yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada psikanalitik eleştiri kuramından hareketle karanlık dehliz ve burayla bağlantılı dış uzantıların anlatıcının bilinçaltını nasıl temsil ettikleri, mağduriyetlerin eserde nasıl keşiştiği ve yaraların tedavisi için nelere başvurulduğu incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sis Kelebekleri, Nazlı Eray, katarsis, bilinçaltı psikanalitik.

**A PSYCHOANALYTICAL APPROACH TO NAZLI ERAY'S NOVEL
“SİS KELEBEKLERİ”**

Abstract

Nazlı Eray, investigates the life of her grandfather, Tahir Lütfü Tokay, bringing mysterious historical events to the 2000s with a fantastical reality. The fiction of the novel is directed by attributing the functions of the subconscious to the dark underground tunnel entered through the crack near the Mamak garbage dump and the imaginary people there. The subterranean world, by expanding with external characters and locations, forms the linkages of the plot. The author brings together the narrator's victimizations, ranging from historical figures to women and cities, within a psychoanalytic framework. The novel, using the psychoanalytic data, uncovers lost lives and repressed emotions. By using catharsis method and drawing on magical realism and Freudian psychology this work tries to heal the wounds. This study examines, from the perspective of psychoanalytic critique theory, how the dark corridor and its external extensions represent the narrator's subconscious, how victimizations intersect in the work, and what methods are employed to heal wounds.

Keywords: Sis Kelebekleri, Nazlı Eray, catharsis, subconscious, psychoanalysis.

* Dr.; Bursa Yıldırım Bilim ve Sanat Merkezi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, celebiedebiyat@hotmail.com.

Kuramsal Bir Giriş

Psikanaliz, Sigmund Freud tarafından geliştirilen davranışların altında yatan nedenleri açıklayan bir kuramdır. “Başlangıçta, psikoloji ve fizyolojinin gölgesinde ortaya çıkıp gelişen psikanaliz, zamanla kendisini her ikisinden de ayırıp bağımsızlığını ilan etmiştir.” (Emre, 2006, s. 152). Psikanaliz bilimiyle ilgili ilerlemeler, eser tahlillerinde de etkilidir. Eser incelemelerinde yaratma serüveninin kodlarını belirlemede önemli bir yöntem olarak kullanılır. Bu bağlamda psikanalitik kurama, ruhsal eylemlerin ardındaki hakikatleri ortaya çıkarmada başvurulur. Bu kuram, insan faaliyetlerine yön veren ancak belirgin olmayan hususları görünür kılmaya çalışır.

Freud’un adlandırdığı ve uyguladığı Psikanaliz, katharsis (arınma) tekniğinden doğar. Bruer’le birlikte hazırladıkları *Histeri Üzerine İncelemeler* (1895) adlı kitapta Freud, katartik tekniği hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Bruer’in daha önce histerik bir kıza uyguladığı katartik yöntem, Freud tarafından geliştirilerek psikanalize kazandırılır. Katartik teknik hipnoz yoluyla hastanın bilinç dışına baskıladığı rahatsızlıkların kaynağına ulaşarak onları açığa çıkartmaya dayanır. Bilinç genişlemesiyle geçmişteki bazı düşünce ve istekler hastaya tekrar yaşatılarak ortadan kaldırılır (Freud, 2023, s. 91).

Katartik yönteme Freud’un kazandırdığı en önemli yenilik hastaların hipnotize edilerek tedavi edilmelerinin yerine terapi yöntemini kazandırmasıdır. Freud hipnoz yönteminin bazı yetersizliklerine karşın daha kullanışlı ve çok yönlü yaklaşımı barındırması nedeniyle psikoterapiyi tercih eder. Bu yöntemle bilinçaltına itilen rahatsızlıklar bilinç düzeyine çıkarılarak bir çeşit rahatlama sağlar. Söz konusu rahatsızlıklar kelimelerle buluşunca bilinç düzeyine çıkar ve böylelikle sağaltım gerçekleşmeye başlar. Freud’un tespit ve uygulamaları başlangıçta bazı bilim çevrelerinde eleştirilere maruz kalsa da zamanla benimsenerek yaygınlaşır.

Katartik yöntem davranışların rastgele gerçekleşmediğinden hareket eder. Hastaların rahatsız oldukları ve bilinç düzeylerinden uzaklaştırdıkları hususların altında yatan gerçeklere ulaşmakla tedavi etkin kılınır.

Psikanalitik kuramın yöntem olarak benimsediği ilkelerden biri nedenselliklerdir. Nedensellik ilkesine göre ruhsal eylemlerin dayandığı neden ya da nedenler vardır. Nedensellik ilkesi bilinç dışı ilkesiyle birlikte değerlendirilmelidir. Bilinç dışında gelişen zihinsel olguların tespit edilmesi aynı zamanda ruhsal eylemlerin dayandığı karanlık noktaları açığa çıkarmak anlamına gelecektir (Brenner, 1998, s. 3-4).

Psikanalitik incelemelerde gerek yazar gerekse de kahramanlar nezdinde bahsi geçen karanlık noktalara birçok etken ve teknikle birlikte bilhassa dil unsurunun kullanımından yola çıkılarak ulaşmak hedeflenir. Eser incelemelerinde id, ego, süperegö terimleri bilinç dışı veya bilinçaltı kavram alanlarında değerlendirilmektedir. Bir üst tanımlama olarak başta bilinç dışı ve bilinçaltı terimlerinin kullanımıyla ilgili tartışma ve yaklaşımlara değinmekte fayda vardır. Her iki terimi ayıran veya aynı kabul eden yaklaşımlar bulunmakla beraber psikanalitik tahlillerde daha çok bilinçaltı teriminin kullanıldığı görülmektedir. “Freud’un eserlerine genel olarak bakıldığında açıkça görülmektedir ki kavram bilinç dışı şeklinde kullanılmaktadır. Freud’un 1905 ile 1920 yılları arasında kaleme aldığı çok sayıda vaka analizi incelendiğinde bunlarda da bilinç dışı kavramıyla karşılaşmaktayız. Fakat Türkçe çevirilerde böyle bir bütünlük görülmemektedir.” (Sevinç, 2019, s. 136). Freud’un konuya net yaklaşımına karşın her iki kavramı birbirinin yerine kullanan veya daha çok bilinçaltı kavramını tercih eden eser ve

çeviriler de çoktur. Bilinçaltı teriminin yaygın kullanımı çağrışım yönüyle somutlaştırmadan ileri gelir.

Psikanalizin en temel kavramlarından biri olan “bastırma” kelimesi Türkçede aşağıya doğru bir hareketi çağrıştırdığı için ayrıca bastırma bilinçten bilinç dışı alanına geçişi ifade ettiğinden bilinç dışını bilincin altında mekânsal bir düzlemde düşünmeyi kolaylaştırır. Böyle bir tasvir, topografik kuram açısından “bilinçaltı” kavramını daha işlevsel hâle getirir. Bu bağlamda “bilinçaltına bastırmak” ifadesi, çağrışım bakımından “bilinç dışına bastırmak” ifadesine kıyasla daha pratik bir kullanım sunmaktadır (Sevinç, 2019, s. 152).

Bilinç dışı ve bilinçaltı kavramlarının kullanımıyla ilgili bir kargaşayı ortadan kaldırmak adına her iki kavramın işlendiği metinler göz önünde bulundurulduğunda bastırılmış ya da gizli kalan itkilere dair belirlemelerin yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmanın mahiyeti bakımından her iki kavramın sınırları veya adlandırmalarından ziyade roman çözümlemesine katkıda bulunacak noktalarla kesişmeleri önem arz edecek, yararlanılan kaynaklarda geçtiği şekilde kullanılacak, diğer kısımlarda yaygın olan ve yazarın mekânsal betimlemesine uyan bilinçaltı kavramı tercih edilecektir.¹ Freud, bilinç dışı terimini tartışırken içsel dürtüleri bilinç düzeyine çıkma zorluklarına göre derecelendirir:

Bilinç dışı teriminin izahına birtakım ruhsal dinamiklerin etkilerinden ulaşılabilir. Koşullar oluştuğunda bilinç dışını bilinç düzeyine çıkaracak çok güçlü psikik süreçler ve düşünceler mevcuttur. Ancak bilinç dışında bulunanların yüzeye çıkmalarına karşı direnen bir güç vardır. Psikanalizde söz konusu gücü etkisiz hâle getirerek duygu ve düşüncelerin bilinç düzeyine çıkarılması bahsi geçen ruhsal ve düşünsel süreçleri kanıtlar. Dolayısıyla bilinç dışı kavramının temelinde baskılama teorisi bulunmaktadır. Bilinç dışının iki farklı yönü bulunur. Birincisi gizli düşüncelerin bilinç düzeyine çıkma yeteneğine sahip olan bilinç öncesidir. Diğeri ise bilinç düzeyine çıkma yeteneğini içinde barındırmayan ve hemen yüzeye çıkamayacak olan bilinç dışıdır. Netice itibarıyla bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı olmak üzere üç terim² söz konusudur (Freud, 2023, s. 8-9).

Bilinç dışının insanın farkında olmadığı bir alan olması, yönlendirilmesini imkânsız hâle getirir. Bilinç dışından haberdar olmakla bilinç dışı ortadan kalkmış olur. Bilinç dışı ile bilinçli olma durumunun insan hayatındaki oranları hakkında yaklaşık belirlemelerde bulunulsa da bilinç dışının kapsamının genişliği dikkat çeker. Jung (1997), bilinçli olunan zamanın kısalığına vurgu yapar: “İnsan yaşamının bilinçli evreleri bir araya toplansa, toplam sürenin ancak yarısına ya da üçte ikisine ulaşır; gerisi bilinçaltı yaşamı oluşturur: yani gece uykuda geçirilen süre ile gündüzleri bilincimizin dışında kalan saatler.” (Jung, 1997, s. 64-65).

¹ Nazlı Eray eserde doğrudan bilinçaltı kavramına yer vermemektedir. Ancak gerek kurguladığı mekânlar gerekse de yaptığı psikolojik çözümlemeler âdeta bilinçaltı tasavvurunun betimlenmiş hâlidir.

² Freud (2023), bu üçlü sınıflandırmanın bilinç dışı kavramının izahı için olduğunu ancak, sınıflandırma olmaksızın “dinamik anlamda (sadece) bir tür bilinç dışı olduğunu” belirtir (s. 10).

Sigmund Freud (1999), bilinçaltını üç aşamalı olarak açıklar. İd, “kişiliğimizin karanlık erişilmez kısmıdır.” (Freud, 1999, s. 101) “Süperego, Oidipus kompleksinin varisidir ve insanlığın etik standartlarını temsil eder.” (Freud, 2020, s. 95). Ego ise idin isteklerini bilinçle ve süperegoyla dengeleyerek makul seviyeye çekme çabasındadır.

Ego, idin ilkel ve içgüdüsel arzularını toplumsal normları ve gerçeklik durumunu dikkate alarak mantığa büründürmeye çalışır. İdin ilkel ve içgüdüsel arzuları ego gerçekliğini zorladığı zamanlarda ego politik davranarak riyakârlıkla idin itkilerini örselemeye çalışır. İd ile ego arasındaki çatışmaları dikkate almaksızın bağımsız ve büyük bir yargıç edasıyla süperego, egoyu acımasızca yargılar, bu yargılamadan egonun payına düşen yoğun suçluluk ve aşağılık duygusudur (Freud, 1999, s. 105). Psîşenin bahsi geçen bu üç bileşenin altında yatan temel motivasyon idde haz ilkesi, egoda mantık ilkesi ve süperegoda vicdan ilkesidir (Cüceloğlu, 2006, s. 407-408).

İd, toplumsal değerlerin, benlik algısının kurallarından bağımsız bir biçimde hazlara ulaşma ve tatmin çabasındadır. Bebeklik döneminde ihtiyaçları karşılamaya yönelik güdüsel istemler ve davranışlar idin alanındadır. Büyümeyle birlikte değer yargıları öğrenilir ve toplumsal kurallar benimsenir. Bir taraftan idin ısrarlı ve kural tanımayan istekleri ile süperegonun bireysel istek ve ihtiyaçlar üzerinde kurduğu baskı bireyin benlik algısını oluşturur. Ego, iki zıt uç arasında itidalli bir yol bulma gayretindedir. Ego, eyleme geçme süreçlerinde çok yönlü istek ve denetimleri makul davranışlara dönüştürür. Dolayısıyla davranışların altında yatan nedenlerin anlaşılmasıyla bireyi karar verme sürecine götüren etkenler de açıklığa kavuşmuş olur.

Psikanalitiğin edebiyatla bitmeyen serüveninde özellikle eserin tecessüm ettiği aşama hep merak konusu olmuştur. Yazarın eserini oluştururken psikolojik boyutların eserin inşasında hangi bakımlardan belirleyici olduklarını açığa kavuşturmak önemlidir. Yazara söz konusu metni oluşturma motivasyonunu veren ya da eserin kurgu ve anlatım biçiminde etkin rol oynayan saiklerin neler olduğuna dair belirlemelere ulaşmada psikanalitik verilere başvurulur.

Edebî eserin oluşturulma süreci son derece karmaşık ve cevabı alınamayacak yaratıcılık yeteneğinin gizlerine dayanır. Yaratıcılığın sanatçıya özgü özel durumları genellemelere varmayı zorlaştırsa da psikoloji biliminin verileriyle eserin oluşum sancılarını dair bazı ipuçları elde edilebilir. Bu anlamda Sigmund Freud’un psikanaliz bilimiyle geliştirdiği yaklaşım, küçümsenmeyecek bir boşluğu doldurmuştur. Freud sadece tek veriden yola çıkmamış sanatçının yaşam öyküsünün eser üzerindeki etkilerine ayrı bir önem vermiştir. “Sanatçının yaşam öyküsünün hem biyografik verilerden hem de ürettiği yapıtlardan yola çıkılarak yeniden kurgulanmasını ve yine bu kurgudan yararlanılarak eserlerinin tekrar yorumlanmasını hedefleyen psikobiyoğrafi türünün doğmasına yol açmıştır.” (Cebeci, 2004, s. 8).

Sis Kelebekleri’nde yazarın kurmaca atmosferinde anlatıcıyla şahsını bir tutması psikobiyoğrafik açıdan eseri değerlendirmeyi gerekli kılar. “Kurgusal bir metindeki anlatıcının, asla yazarın kendisi olmadığı bilgisini göz ardı etmeksizin, yazar ile anlatıcı arasında birçok yönden özdeşlik kurmak mümkündür.” (Uğurlu, 2007, s. 257). Kaldı ki yazarın sadece kendisini değil aile bireylerini isimleriyle doğrudan romana konu etmesi de romanın psikobiyoğrafik yönüne işaret eder. Esere bu açıdan bakıldığında gerek Nazlı’nın yaşadıkları gerekse de eserin kurgusunda kendisiyle kan bağı bulunan kişilere biçilen roller bilinçaltının fotoğrafı olarak ortaya çıkar.

Yazar (2015), eserde kendisine “Nazlı” isminin verilmesi hikâyesiyle soy ağacından bahsederek roman kurgusunun gerçekle bağlantılı yönlerine açıklık getirir: “Nazlı, evladım,” dedi bana yavaşça. Tanımıştı beni. Oysa ben bebekken ölmüştü. (...) ‘Bu çok nazlı bir şey, adı Nazlı olsun.’ diyerek adımı koymuştu. Jön Türk, İkdâm gazetesinin başyazarı, dedem Tahir Lütî Tokay karşımda duruyordu.” (Eray, 2015, s. 33). Yazar, kendisiyle yapılan bir söyleşide de dedesiyle ilgili bilgileri teyit eder: “Politikacı bir aileden geliyorum. Dedem Tahir Lütî Tokay, Atatürk’ün hem silah arkadaşı hem İkdâm gazetesinin başyazarı. Babam Lütfullah Bütün’ün politikayla ilgisi yoktu.” (Bildirici, 2010). Aynı söyleşide yazar, romanın kurgusunun ana hatlarını oluşturan seçim sürecinde yaşadıkları olumsuzluklara da değinir.

Eray, ailesinin yanı sıra dedesinin zamanında yaşayan Mahmut Şevket Paşa, Doktor Rıza Nur gibi birçok tanınmış isme de değinir. Bu kişilerden Doktor Rıza Nur’un *Hayatım ve Hatıratım* adlı eserinden alıntılar yapar. Denilebilir ki Nazlı Eray, gerçeklikle kurmacanın bağını bulunduğu dönem ve yaşadığı olaylarla ilintilendirir. Bunun yanında soy ağacının tarihte kesiştiği kişi ve olayları fantastik kurguyla birleştirerek gerçekleştirir. Eray, büyüü gerçekçiliğin imkânlarından yararlanarak biyografik unsurları kronolojik düzlemde istediği zaman ve zemine taşır. Bu anlamda eserlerinin en belirleyici yanlarından birini büyüü gerçeklikten yararlanması oluşturmaktadır.

Felsefe, resim, edebiyat gibi alanlarda kullanılan büyüü gerçekçilik türü geçmişteki kullanım şekline göre kapsadığı alan ve mahiyet bakımından farklı tartışmalara konu olur. Bu dönüşümlere dikkat çeken Nihayet Arslan (2015), büyüü gerçekçiliği şu şekilde ifade eder: “Gerçekliğin içine yerleştirilen doğaüstünün sıradan, doğal bir olay gibi sunulması, buna karşılık fark edilmeden akıp giden gerçekliğin şaşırtıcı, büyüleyici yönlerini açığa çıkaran anlatı tutumlarının benimsenmesi olarak en genel biçimde tanımlayabiliriz.” (Arslan, 2015, s. 118).

Nazlı Eray’ın sanatında fantastik unsurlar ve düş dünyası gerçeklikle bir arada sunulmaktadır. Gerçeklik ve büyüü gerçekliğin birleştiği eserlerinde ütöpik ve sıra dışı unsurların izlerine rastlanırken gerçekliğin etkileri tematik düzlemde kendini gösterir. Nazlı Eray’ın sanatındaki fantastik tarz bu yöntemle şekillenir (Yıldırım, 2019, s. 31). Romanda Sözü edilen gerçekle düşün birleştiği kısımlardan birinde 1913’te öldürülen Mahmut Şevket Paşa, Nazlı ve Lale birlikte kahve içerler. Başka bir bölümde 1900’lü yıllarda Sinop zindanlarında yatmış bir mahkûm havada uçar. Bahse konu gerçek ve düşsel unsurlar psikobiyoğrafik unsurlarla yoğrularak tematik bütünlük kazanır.

Sis Kelebekleri’nde anlatıcının sorunları, dedesinin başına gelenler, kentlerin mekân olarak tanıklıkları ve kentlere verilen zararlar, kadına dair sorunların çok yönlü boyutları psikanalitiğin alanında değerlendirilerek kurgunun nirengi noktalarını oluşturur. Yazar, romana Mamak çöplüğü civarındaki yarıktan girilen yeraltındaki karanlık dehlizle anlatıcının kişisel hikâyesine mekânsal bir boyut kazandırarak başlar.

1. Kişi, Zaman ve Mekân Odağında Karanlık Dehlizin Psikanalitik Kodları

Berna Moran (2001), psikanalitik incelemelerin Freud'un bilinçaltına dair tespitleri doğrultusunda üç şekilde yapıldığını belirtir: "Bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkartmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır" (Moran, 2001, s. 149). Eray, yapıtlarındaki psikolojik çözümlemelerde kahramanları gibi kendisini de görünür kılmayı tercih eder. "Nazlı Eray'ın öykü ve romanlarında en az fantastik öğeler kadar, yaşamının, çocukluktan bugüne uzanan izlerini de bulmak mümkündür" (Çetaku, 2005, s. 1).

Sis Kelebekleri romanında biyografik unsurlar, büyülü gerçeklik türünün imkânları ile postmodern anlatılarda kullanılan üst kurmaca tekniğiyle bir arada yer alır. Yazarın Freud'un bilinçaltına dair belirlemelerini farkında olarak kullandığı görülmektedir. Eserde yazar, romanın başkişisi Nazlı'nın psikolojisine göre bir bilinçaltı şeması çizerken diğer kahramanlar Lokman, Suzan, Feriha, Firdevs Ana, Mahmut Şevket Paşa başta olmak üzere tüm roman kişilerinin ruh hâllerini ve davranışlarını da psikanalitik verilere göre şekillendirir. Eserde, yazarın hayatıyla örtüşen kısımlarla kahramanlara bilerek biçilen roller iç içedir. Dolayısıyla sanatçının psikolojisinin yanı sıra kahramanların rolleri ve ruh hâllerini çözümlemek romanı yorumlamaya farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Roman kişileri değerlendirildiğinde bir kısmı tarihte yaşamış gerçek kişilerdir. Anlatıcı konumundaki Nazlı ve onunla yolları kesişen kişilerden bazıları gerçek bazıları ise kurmacadır. Roman kişileri tamamen hayal ürünü veya gerçek hayattan alınma da olsa kurmacadırlar. Ancak psikanalitik tahlillerde roman kişilerinin gerçekle bağlarına bakılmaksızın onlara gerçek kişiler gibi yaklaşılması yaygındır. Nitekim Freud'un "Traumdeutung'da (1900, Rüya Yorumu), tezini aydınlatmak için edebiyat örneklerine başvur(duğu) ve bu en geniş makalesinde kurmaca kişileri sanki yazarın hayalinde değil de tamamen gerçeklikte var olan kişilermiş gibi incele(diği)" (Aytaç, 2003, s. 172-173) görülmektedir. *Sis Kelebekleri*'nde Eray, otobiyografisiyle tarihsel şahsiyetlerin biyografilerini birleştirir. "Yazar, büyülü gerçekçiliği zamanla biyografi merakının uyandırdığı ilgi ile büyülü belgesel gerçekçiliğe taşımış ve son dönem romanlarını bu akıma bağlı olarak üretmiştir." (Polat Şabaş, 2024, s. 406). *Sis Kelebekleri*'ndeki kişilerin eylemlerine bakıldığında Nazlı, Mahmut Şevket Paşa, Dr. Rıza Nur gibi gerçek hayattan alınan kişilerle Lokman, Suzan, Feriha gibi kurmaca kişilerin birlikte oldukları ve psikanalitik verilere göre karşılıklarının bulunduğu görülmektedir.

Ahmet Sarı (2008), yazarın bilerek ya da farkında olmadan psikanalitik verilere başvurmasının esere psikanalitik yaklaşımda bir değişiklik yaratmayacağı, her iki durumda da eserde psikanalitik bulguların olup olmadığı konusunda yazarın onayına bakılmaksızın psikanalitik çözümlemeye başvurulabileceğini belirtir. Ona göre "yazıya dayanıyorsa ve insan zihninden çıkıyorsa" psikanalitik inceleme için yeterlidir (Sarı, 2008, s. 237-238).

Anlatıcı, dedesi Tahir Lütfi Tokay'ın Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın katlinden dolayı haksız bir şekilde tevkif edilerek Sinop'a gönderildiğini ve Cemal Paşa'nın müdahalesiyle İstanbul'a dönmesine müsaade edildiğini belirtir (Eray, 2015, s. 33). Nazlı da seçimlerde aday olduğunda seçmenlerin kendisine gösterdiği yoğun ilgiye karşın aday listesinde gerilere yazılır. Romanın başkişisi Nazlı'nın yaşadıklarıyla dedesi Tahir Lütfi Tokay ile Mahmut Şevket Paşa'nın geçmişte başına gelenler zaman, mekân ve mahiyet bakımından farklı

olsalar da adil olmayan süreçler bakımından kesişirler. Böylelikle şahsıyla ilgili istismarlarla sözü edilen tarihî iki şahsiyetin başına gelen talihsizlikler arasında ilgi kurmuş olur. Anlatıcı şahsı, dedesi ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın yaşamlarından çalınan kısımları onarma yoluna gider. Bunun için işaret edilen yaraları görünür kılmaya uygun kullanışlı mekânlar seçer. Bunların başında Mamak çöplüğü civarında dişil özellikler yüklenen yerin altına açılan hayali mekân gelir. Karanlık dehliz olarak da ifade edilen mekân, esere yön veren en önemli unsur olarak kurgudaki yerini alır. Ankara'nın cinsel organı olarak nitelendirilen bu yeraltı dünyasına bilinçaltı hiyerarşisinin topografyası niteliği kazandırılır.

Karanlık dehliz başat bir mekân olarak öne çıkarken eserde yer alan diğer mekânlar tamamlayıcı unsur olarak yer alırlar. Romanda sıkça geçen mekânlarda yer alan kişilerin statülerinin bilinçaltının kavramlarına karşılık gelecek şekilde konumlandırıldığı dikkat çekmektedir. Bu mekânlardan öne çıkanlar, Lale'nin evi, Sinop Cezaevi, Melia & Kasım oteli ile bazı şehirlerdir.

Lale'nin evi, onun bir gazetede kendine arkadaş arayan Sadrazam Mahmut Paşa'nın telefonunu bulması, ardından Mahmut Paşa'nın yaralı olarak kendisine gelmesiyle büyüülü gerçekçiliğin mekânı olarak öne çıkar. Öte taraftan maziyle şimdiki zaman, mekân ve araçlarda birleşir. Anlatıda zaman gerçeklikten koparak kronolojik alandan psikolojik alana evrilir.

Sis Kelebekleri'nde zaman açıkça ifade edilmemekle birlikte Nazlı'nın şahsında yazar zamanın kronolojisine dikkat eder. Romanın neredeyse hepsinde düş ve rüyanın bariz etkisi görünmekte ve bunların yer aldığı kısımlarda zaman mevhumu önemini kaybetmektedir. Zira doğası gereği maddi varlık askıya alındığında düş ve rüya varlık zemini bulur. Dolayısıyla madde ile mana için farklı zaman süreçleri işler. Madde zamanı sıralı, mana zamanı ise kesinlikten uzak ve sırasızdır. Psikik alanda düşüncenin libidinal enerjiye evrilmesi zaman mevhumunu aşar ve gerçekliğe yeni bir boyut katar. Romanın başkahramanının içsel çatışmaları zaman boyutunda ontolojik bir zıtlık oluşturur. Reel benlik mevcut zamanı olduğu gibi kavrar, ideal benlikse maziye dönüşlerle yaşamın bir tekrardan ibaret olduğunu iddia eder (Kaplan, 2021, s. 61-62).

Madde ve mana odağında gerçekleşen benlik çatışması zaman mevhumunun gerçek sınırlarının silikleşerek büyüülü gerçekliğin gizemli dünyasına dâhil olmasını sağlar. Önce telefonla Mahmut Paşa'yla konuşan yazar, daha sonra Lale'nin evine giderek yüz yüze görüşür. Söz konusu zaman ve mekânın burada konumlandırılan kişilere biçilen roller doğrultusunda bilinçaltı evrelerine göre kurgulandığı söylenebilir. Yazar karanlık dehlizden yani yeraltında kurguladığı dünyadan Kader Sokaktaki Lale'nin evine sık sık gider.

Giriş kısmında sözü edilen id, ego ve süperegoyla ilgili tanımlamaların romanda yeraltındaki dehliz ile yer üstünde bulunan Lale'nin evi Sinop Cezaevi, Bodrum gibi mekânlarla doğrudan örtüştüğü görülmektedir. Tıpkı Freud'un belirttiği gibi yazarın yeraltı (bilinçaltı) dünyasında id, arzuların tatmini konusunda başına buyruktur. Süperego toplumsal ve vicdani hassasiyetleri barındırır. Ego, idin istekleriyle süperegonun baskısı arasında denge kurmaya çalışır.

1.1. Bilinçaltının İfşası

Sis Kelebekleri romanında kişilerin şahsında bilinçaltının ifşa edildiği görülmektedir. Eserde Mamak çöplüğü civarında yeraltı olarak betimlenen karanlık dehliz, yazarın bilinçaltı kavramı çerçevesinde bir yaklaşım sergilediğinin açık göstergesidir. Bilinçaltında başka etmenlerin yanı sıra cinsel anlamda bastırılmış duyguların yer alması ile karanlık dehlizin girişinin şehrin cinsel organı olarak tanımlanması örtüşür. Roman boyunca yarığa her girildiğinde sevişen insan sesleri duyulmaktadır. Yeraltı kurgusunun Ankara Mamak'taki çöplüğün civarında yer alması Nazlı'nın bizzat yaşadığı haksızlıkların Ankara'yla ilişkisinden dolayıdır. Çünkü onun uğradığı haksızlık milletvekilliği adaylığı sırasında olmuştur. Ayrıca mensup olduğu partinin genel merkezi de Ankara'dır. Dolayısıyla anlatıcının yeraltı dünyasında hem kişisel bilinçaltı hem de kişileştirilen Ankara birlikte yer almaktadır. Öte taraftan yarığın Mamak çöplüğü civarında yer alması da bilinçaltının karmaşıklığıyla örtüşür.

1.1.1. İd, Ego ve Süperegonun Teşhiri

Romanda yer altı insanları idi temsil eder. Zira buradaki kişilerin istekleri üzerinde herhangi bir kontrol söz konusu değildir. Yeraltıyla yerüstü arasında bağlantı sağlayan Nazlı, ego görevindedir. Süperego ise Lale'nin evinde bulunan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'dır.

1.1.2. İd

Roman, kortizon tedavisi gören yazarın yeraltında Lokman'la karşılaşmasıyla başlar. İlerleyen kısımlarda Lokman'ın yanına yeni kişiler eklenir. Yeraltı insanları Lokman, Suzan, Feriha ve Firdevs Ana id görevindedirler. Anlatıcıyla ilgili bilgilerden haberdar olmaları ve anlatıcının yüzüne her şeyi açıkça söylemeleri bunun kanıtıdır. Yer altı kişileri arasında aktif olarak Lokman öne çıkar. Yeraltında anlatıcının Lokman'la ilk görüşmesinde aralarında şu diyalog geçer: “Hakkını yediler. Milletvekili seçimleri için hazırlanan sıralarda altlara fırlatıp attılar seni! Hiç kazanma şansın yoktu. Liste okunduğu zaman anlamıştın bunu. Şaşkındın, ağzını açıp bir şey söyleyememiş, hiçbir tepki gösterememiştin. Her zaman yaptığın gibi... Suskun ve sakın kalmıştın. Saftorik!” (Eray, 2015, s. 10).

Görüldüğü gibi Lokman anlatıcı hakkında her şeyi bilmektedir. Anlatıcıyla ilgili hakikatleri yüzüne vurarak harekete geçmesini istemektedir. Anlatıcı ise Lokman'ı tanımamaktadır. Bu durum bilinçaltından haberdar olmadığımız gerçeğinin tezahürüdür. İdin görevi gereği her türlü toplumsal vicdani hassasiyetten uzak istekleri Lokman'ın şahsında açıkça dile getirilmektedir.

Yeraltı kişilerinden Taştan Kocakarı Firdevs Ana, Feriha ile Suzan bastırılmış cinsel duyguları temsil ederler. Firdevs Ana'nın Nazlı'yla tanışıklığı gezilerden birinde onların seçim otobüsüne hiç el sallamamasıyla başlamıştır. Suzan, Taştan Kocakarı Firdevs Ana'ya gençlik hapları vererek gençleştirir. Firdevs Ana genç bir kız olarak rüyasında Sinop Mebusu Rıza Nur'la çıkar. Suzan daha sonra anlatıcıya da aynı haplardan verir. Lokman'ın sevgilisi Melek lakaplı Feriha da arzuların gerçekleşmesine yardımcı olan kişidir. Firdevs Ana ile anlatıcının Suzan'dan aldıkları haplar, bastırılmış cinsel duyguları yaşamalarını sağlar. Bu Firdevs Ana için rüyada gerçekleşir: “Çok erkek var annemin peşinde. Çok...” dedi Lokman. “Milletvekilleri, zengin doktorlar, iş adamları. Bir gecelik onunla beraber olmak için neredeyse kuyruğa girecekler. Evlenme teklifleri de alıyor annem. Yani geceleri rüyasında evli olacak.” (Eray, 2015, s. 80). Nazlı da gençleşerek hoşlandığı bir tarihçiyle buluşur. Ardından hapların etkisiyle

Robert Cawalli parfüm şişesinin üzerindeki kadına dönüşür. Anlatıcı, idin tüm arzularını hem kendisi hem de Firdevs Ana için hapla yaşama geçirmektedir.

Yeraltındaki karakterlerin tamamı idin hazzı önceleyen özelliğini sergilemektedirler. Bastırılmış duyguların açıkça ifade edilmesi ve bunları tatmine yönelik eylemler, dışarının yani ego ve süperegonun isteklerinin id tarafından ciddiye alınmadan gerçekleştiğinin kanıtıdır. Zira burada anlatıcı ve diğerleri zaman ve mekân tanımayan arzuların tatminini sansürlü bir biçimde gerçekleştirirler. Anlatıcı, roman boyunca yeraltı ile yer üstü arasında mekik dokur. Romanın ilerleyen kısımlarında bu kez yer üstünde ego ile süperegonun işlevleri görünürlük kazanır.

1.1.3. Ego

Yeraltındaki insanlarla sık sık görüşen Nazlı, çıkar çıkmaz çoğu kez çöplüğün oralarda gezen Çingene ile görüşür. Ardından doktora görünmeye, Sinop'taki otel veya Lale'nin evi gibi mekânlara gider. Nazlı'nın bu yeraltıyla yer üstü arasındaki mekik dokuyuşu egonun fonksiyonuyla örtüşür. Ego, bir çeşit arabulucu görevindedir. Yeraltında bastırılmış duyguların Lokman, Suzan, Feriha ve Firdevs Ana'nın şahsında dile getirilmesi ve anlatıcıyla diyalog ve paylaşımlarından sonra anlatıcının tekrar dış dünyaya çıkması ego görevinin kanıtıdır. Nazlı'nın, Çingene'yle başlayan dış dünyası çoğu kez Lale'nin eviyle devam eder. Bu iniş çıkışlar Nazlı'nın arabuluculuk görevinin açık göstergeleridir.

1.1.4. Süperego

Anlatıcının süperegosu Lale'nin evinde tedavi olan Mahmut Şevket Paşadır. Paşa, toplumsal hassasiyeti en üst düzeyde temsil etmektedir. Çünkü anlatıcı birçok konuda Mahmut Şevket Paşa'nın fikirlerine başvurmaktadır. Nazlı seçimde uğradığı haksızlığı Paşa'ya anlatır. Paşa'nın cevabı şu şekildedir: “On yıldır meclis üyesiymişsiniz. Delege seçmiş sizi. Onuncu sıraya koymak, sizin şahsınıza yapılmış bir terbiyesizlik. İstifa etseydiniz keşke” (Eray, 2015, s. 138). Nazlı, Lokman'la ilk görüşmelerinde Lokman'ı tanımamasına rağmen Lokman'ın Nazlı'yı kışkırtmasına karşın Paşa, istifa etmesini istemektedir. Ardından: “Unutun partiyi, değer vermeyin artık. Onların size verdiği değerın aynısını verin. O kadar.” (Eray, 2015, s. 139). Görüldüğü gibi Paşa'nın Nazlı'ya tavsiyesi dengeli bir tepki vermesidir.

Anlatıcının yaşadığı olumsuzluklardan biri de partili biri tarafından tacize uğramasıdır. Anlatıcı, bir ayakkabıcı vitrininde ayakkabıya dönüşen tacizcinin dil çıkardığını görür ve korkar. Bu ayakkabıyı Lale'ye aldırarak Mahmut Şevket Paşa'nın ayağına giydirir. Lale farkında değildir, ancak Nazlı'nın eve gelip açıklama yapmasıyla durum anlaşılır: “İşte o!” dedim. O adam, Mahmut Şevket Paşa'nın ayağındaki ayakkabının sol teki!” Lale duraksamıştı. “Ne demek o adam ayakkabının sol teki?” “Ayakkabının sol teki işte! Tunalı'da vitrinden seslendi bana. Aynı ses, aynı teklif. ‘Bir dil ver, dil ver.’ diye tutturdu.” (Eray, 2015, s. 154).

Nazlı, tacizciyi süperegoyu temsil eden Mahmut Şevket Paşa'nın ayağında ayakkabıya dönüştürerek cezalandırır. Nazlı'nın süperegoya danışmanın yanı sıra bir yargı ve infaz mercii görevi vermesi bilinçaltının temizlenmesine yöneliktir.

2. Katartik Unsurlar ve Terapötik Yaklaşım

Aristoteles, katharsis kavramını trajedyayla bağlantılı olarak açıklar: “Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkulardan temizlemektir” (Aristoteles, 1987, s. 22). Sanat dallarında içsel arınmaya karşılık gelen katharsis, eserin oluşum amacını da kapsar. *Sis Kelebekleri*’nin psikanalitik boyutları göz önünde bulundurulduğunda yaratım sürecinin önemli belirleyenlerinin başında katharsisin geldiği söylenebilir.

Romanın başkışisi yaşadığı olumsuzluklardan kurtulmak için diğer kişilerle tartışma yoluna gider. Bir anlamda kendi kendine ve diğer kahramanlara diyalog yoluyla terapi yapar. Romanda birçok sahne âdeta bir psikiyatristin kliniğindeki pratikleri andırır. Kimi zaman diyalog yoluyla arınma sürerken kimi zaman empatinin açık bir özdeşime dönüşmesi olarak gerçekleşir. Yeraltı ve yer üstü kişileriyle kurulan diyaloglar adım adım rahatsızlıkları önce belirleme daha sonra da ortadan kaldırmaya yöneliktir. Anlatıcı, yaşadığı olumsuzlukların sonucunda meydana gelen tüm rahatsızlıklarından bir anlamda kendisinin uyguladığı psikolojik tedaviyle kurtulmaya çalışır. Uğradığı haksızlığı da yeraltıyla yerüstünün talepleri arasında orta yolu bularak unutmaya çalışır. Belli bir mesafe kat ettikten sonra Paşa’ya uğradığı haksızlığı çoktan unuttuğunu söyler. Romanın başkışisi başka mağdurları da arınma çabalarına dâhil eder. Marie Antoniette bunlardan biridir.

Anlatıcı Marie Antoniette ile özdeşim kurar. Marie Antoniette, Bastille zindanlarında bir gecede saçları bembeyaz olan giyotinle boynu uçurulan Fransız Kraliçesi’dir. Anlatıcı, oteldeyken bu kez avludaki kadınlardan biri olan Fransız Kraliçesi Marie Antoniette ile konuşur. Kraliçe gerçekte korkunç sonunun gelmesine neden olan büyülü yüzüğü anlatıcıya verir. Anlatıcı artık sık sık Fransız Kraliçesi Marie Antoniette’e dönüşür. Söz konusu dönüşüm anlatıcının şahsında Kraliçe Marie Antoniette’nin yitik yaşamının âdeta telafisi niteliğindedir. Yazar mağduriyetlerdeki benzerlikleri bakımından kentlere de dışıl özellikler yükler: “Mamak çöplüğü ile Eray, Ankara’nın yer üstü-yeraltı ayrımına gider ve kenti ikili bir yapıda algıladığını böylece belirtmiş olur. Kenti bir çöplüğün ortasına atılmış, rahmi olan, rahminde kentliyi barındıran, bu ücrada istismara açık bir kadın olarak kişileştirir” (Alpasar, 2024, s. 100).

Yazar, Mamak çöplüğünü kadın olarak kişileştirirken kadın ve kenti mağduriyet bakımından özdeşleştirir. Anlatıcı, bir gün Mamak’taki çöplüğün orada bulunan karanlık dehlize gelince yeraltı insanlarının dışarıda olduğunu görür. Lokman Nazlı’ya olup biteni anlatır: “Kente kürtaj mı yapıldı?” “Evet. Belediye başkanı kürtaj yaptırdı.” “Niçin?” dedim hayretle. “Ankara hamile mi kalmış?” “Evet.” Hamile kalmış. Aldırdı. (...)” Kimden hamile kalmış acaba?” “Ne bileyim ben, dedi Lokman. “Giren çıkan belli değil ki! Kim bilir kimden hamile kaldı” (Eray, 2015, s. 197).

Bu diyaloglardan sonra Lokman, Ankara’ya kürtaj yapıldığını, ihaleyle kürtaj yapılarak bir sürü para alındığını belirtir: “Çok para döndü diyorsun, öyle mi?” “Ne diyorsun sen?” dedi Lokman. “Trilyonlar döndü bu işin içinde. Yoksa kim uğraşır bu gariban kentin peydahladığı piçle?” “Doğru söylüyorsun dedim.” (Eray, 2015, s. 198). Anlatıcı, politik göndermelerde bulunarak kentin de bir anlamda bilinçaltı sayılabilecek gizli yönlerinin olduğuna işaret etmektedir. Bunlar tıpkı bilinçaltına bastırılan duygular gibidir. Anlatıcı ile kent, ortak bir yeraltında benzer sebeplerin sonuçlarını yaşamaktadırlar. Bir anlamda yeraltının temizlenmesiyle anlatıcının bilinçaltının temizlenmesi eş zamanlı gerçekleşir.

Nazlı'nın Lokman'la sohbetinde Lokman'ın ona partinin yaptığı haksızlığı hatırlatması üzerine, "Artık düşünmüyorum bu konuyu. Parti beni nereye yerleştirdiyse, ben de kafamda partiyi öyle bir yere koydum" (Eray, 2015, s. 211). Bu tepkiye artık Lokman da onay verir. Anlatıcı, bilinçaltı insanlarını yukarı çıkardıktan sonra eski hesaplaşmalarını sağaltmış olacak ki id konumundaki Lokman da razı olur. Yeraltı insanlarının ego konumundaki anlatıcıyla uzlaşmaları bilinçaltının bilinç düzeyine çıktığını gösterir. Bilinçaltının uzun süren ifşasında anlatıcı rahatsızlıkların karanlık noktalarını belirgin kıldıktan sonra onları mantığa büründürerek can sıkıcı olmalarını etkisiz kılar.

Anlatıcının bilinçaltını temizlemeye yönelik tutumları başka şekillerde de gerçekleşir. Anlatıcıya yardımcı olan ilginç bir karakter, trapezle uçan Sebati'dir. Sebati, zaman zaman anlatıcıyı bazı yerlere uçurur. Anlatıcı, Sinop Cezaevini eski bir gardiyan olan Pala'nın rehberliğinde sık sık ziyaret eder. Kimi zaman, Bodrum, kimi zaman İzmir'de özlediği yaşamına geri dönen anlatıcı, Lale'nin evi ile Ankara'nın yarığındaki kişilerle sık sık görüşmeyi de ihmal etmez. Sağaltıcı başka bir buluşma terk edilmiş bulunan Kroeker Otel'i'nde gerçekleşir. Dedesi İkdâm'da başmuharrirken bir yazısından dolayı Kroeker Otel'i'ne götürülerek sorgulanır. Nazlı'nın Lale'yle bu metruk otele gitmesi söz konusu sorgunun yanlışlığını göstermek içindir. Denilebilir ki romandaki tüm buluşmalar, mazideki travmaların tersine özgür ve mutlu paylaşımlar üzerinedir.

Yeraltı insanlarından Suzan da eserde yaşanmamışlıklara çözüm üreten bir roman kişisi olarak öne çıkar. Suzan gençlik hapları satmaktadır. Firdevs Ana yetmiş iki yaşında olmasına rağmen bu haplarla rüyasında gençleşip eski Sinop milletvekili Rıza Nur'la buluşmaktadır. Anlatıcı da bu haplardan almaya başlar ve Roberto Cavalli'nin parfüm şişesinin üzerindeki kadına dönüşür. Roberto Cavalli'nin Sinop Cezaevinde çekilecek olan parfüm reklamında oynama teklifini kabul eder. Eserde cezaevlerinin akıllara gelen kapalı, rutubetli ortamları, içinde reklam çekimleri esnasında kırılan parfüm kokusuyla bambaşka bir atmosfere dönüşür. Başka bir karakter de Hashimoto hastalığını bulan ve bu hastalığa adını veren doktordur. Anlatıcı Hashimoto ile dedesini görüştürür. Bu buluşma yine insanlığa iyiliği dokunmuş bir şahsiyete minnet borcu ve iyilerden yana açık bir tavır olarak değerlendirilebilir.

Eserde, aslında gasp edilmiş tüm hayatlara özgürlükler bahşetme gayreti söz konusudur. Kentler de kesintiye uğramış yaşamların mekânları olarak yazarın onarıcı inşasından paylarını alırlar. Kentler tanık oldukları trajik yaşamlardan soyutlanmış ve onlara çoğu kez ütöpik özellikler yüklenmiştir. Bu anlamda Eray'ın kentlere büyük bir hassasiyetle yaklaştığı, "yepyeni ve çok özgün bir şehir anlatımını edebiyatımıza getirmiş olduğunu belirtmek gerekir." (Arslan, 2015. s. 67). Olumsuzlukların yaşandığı kentlerin karşısına doğal, tarihî ve turistik imajlarıyla öne çıkmış kentler yerleştirilmiştir. Örneğin cezaeviyle özdeşleşen Sinop'taki tutsaklık algısının zıttı Bodrum, önemli bir mekân olarak yer almaktadır. Sinop Cezaevinde daha önce tutukluluk hayatı yaşayan anlatıcıya Nazlı ismini veren dedesi Tahir Lütü Tokay'a Robert Cavalli parfümünün reklamını çektiği sırada parfüm şişesinin kırılmasından hemen sonra zindanda rastlar. Dedesiyle el ele cezaevi avlusuna çıkan Nazlı, parfüm kokusu eşliğinde farklı giysi ve takılar içinde yüzlerce kadını seyrederek: "Göz alabildiğince değişik zamanlardan, değişik dünyalardan kadınlar, avluyu doldurmuşlardı. Arada sisin arasına girip kaybolanlar, sonra bir başka köşeden usulca çıkıyorlardı. Gelinler vardı bir kenarda. Ellerinde buketleri, uzun duvakları ile gelinler." (Eray, 2015, s. 186). Romana adını veren *Sis Kelebekleri*, bu sahnedeki rengârenk kadınlardır. Yazar, birçok acının yaşandığı cezaevinin avlusuna kadınları doldurarak

burada yaşanmış olan acıları temize çeker. Nazlı'nın kentlerin ve diğer kadınların başından geçenler feminist bir düzleme çekilerek kadın olmanın zorluklarına dikkat çekilir.

3. Sonuç

Romanda psikolojik rahatsızlıkların asıl merkezinde başta anlatıcının yaşadıkları olmak üzere diğer kişilerin başına gelen olumsuz hadiseler yer alır. Soy kütüğünde geçmişte haksızlıklara maruz kalan dedesi ve dönemin bazı şahsiyetleri önemli roman kişileri olarak eserde yer alır. Bir başka mağduriyet kentin sömürsüdür. Yazarın bireysel hikâyesiyle Ankara'nın diğer istismar edilen siyasi konuları mağduriyette birleşirler. Eserde maruz kalınan olumsuzluklara tüm kadın mağdurlar da eklenir. Anlatıcının şahsına yönelik gerçekleşmiş menfi tutum ve davranışlar, aileden, kadınlara ve kentlere kadar genişleyerek bir anlamda mağdurların örgütlülüğüne dönüşür. Yazar, bahsi geçen birey, kent ve kadına yönelik müdahalelerin açığa çıkarılması ve bunların yarattığı tahribatların giderilmesi için psikanalitik ölçütlerden yararlanır.

Anlatıcının bilerek psikanalitiğin verilerine başvurduğu görülmektedir. Anlatıcı, seçimde kadın bir aday olarak uğradığı haksızlıkları Mamak çöplüğü civarında yeraltında kurduğu dünya ile somutlaştırır. Yeraltı dünyası anlatıcının bilinçaltını temsil eder. Lokman, Suzan, Feriha ve Firdevs Ana yazarın bastırılmış duygularının birer temsilcileri konumundadır. Anlatıcı, Nazlı olarak dış dünya ile yeraltı arasında denge kurmak bakımından ego görevini görmektedir. Lale'nin evinde kalan Mahmut Şevket Paşa süperegö konumundadır. Mahmut Şevket Paşa'nın mevkisi süperegönün işleviyle örtüşür. Bu anlamda Paşa kimliğiyle toplumsal değerleri en üst düzeyde temsil eder. Paşa'ya biçilen saygın rolün başka bir nedeni Paşa'nın geçmişte uğradığı suikasttır. Bu durum yazarın diğer mağdurlara uyguladığı kötü hatıraların yerine mutlu bir yaşam sunma çabasının sonucudur. Anlatıcı ego göreviyle daima Mahmut Şevket Paşa ile diyalog hâlinindedir. Bir taraftan idin ona acilen yaptırmak istedikleriyle süperegönün toplumsal baskısı altında dengeyi sağlamaya çalışır.

Eserde Ankara'nın, başkent olarak siyasi hadiselerin merkezi olmasına ve kentsel anlamda sömürülmesine dikkat çekilerek politik göndermelerde bulunulmuştur. Siyasal yanlışlara atfen kentin gayrimeşru çocuğu, yeraltı dünyasının bilinçaltı konumlandırmasındaki yerini alır. Ancak bu gönderme toplumcu eserlerdeki gibi bir politik zemine oturtularak boyutlandırılmaz, sadece sorunlara değinilmekle geçiştirilir. Yeraltının temizlenmesi esnasında anlatıcının kişilerinin dışarı çıkması kentin ve anlatıcının bilinçaltılarını temizlemiş olur. Anlatıcı, yaşanmış tüm haksızlıkların, ipotek konulmuş hayatların telafisi için uğraşır. Eserde anlatıcının başından geçenler, insan ve mekân gerçeklikleriyle farklı boyutlar kazanır. Anlatıcının şahsından kadınlara, bireysel mağduriyetlerden kentlere, kişilerin tutuklandıkları yerlerden şehirlere uzanan bellekte iz bırakmış kötü yaşantılar ifşa edilerek bilinç düzeyine çıkarılır. Devamında açılan yaraların onarılması için psikolojik tekniklerden ve büyüü gerçekçiliğin imkânlarından yararlanılır. Anlatıcı tüm tahribatları onarmak için id ve süperegö olarak kurguladığı kahramanlarına başvurur. Mekânlara yönelik cerahatler geliştirir. Cezaeviyle anılan Sinop'a karşılık eğlence mekânı Bodrum'a yer vererek masalsı bir mutluluk sergilemeye çalışır. Yazar, kimi düşlerinde İzmir'e yer verir. Kentlerle birlikte Lale'nin evi Krocker Oteli gibi bazı mekânlar da âdeta önceki yaşantıların sorgulandığı ve intikamlarının alındığı hesaplaşma sahnelerine dönüşürler. Eserde kötülüğün teşhiriyle birlikte insanlığa iyiliği dokunmuş veya mutluluk üreten kişilere de yer verilmiştir. Hashimoto hastalığını bulan doktor, parfüm markasına adını veren Roberto Cavalli bunlardan bazılarıdır. Roman, psikanalitik

eleştiri yöntemiyle okunduğunda yazının sağaltıcı etkisi ve yazarın kurduğu ütopyaların esere katkıları daha iyi fark edilecektir.

Sis Kelebekleri, Sinop Cezaevinin avlusuna dolan yüzlerce kadın imgesinin ifadesidir. Tasvir edilen farklı etnisite, dönem ve statülerden rengârenk giysili kadınların ceza evi avlusuna doluşmalarıyla âdeta tüm baskı ve zulümler cennete dönüştürülür.

Beyanlar

Telif Hakkı Beyanı: CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destekleyen Kuruluşlar: Çalışmada destekleyen kuruluşlar bulunmamaktadır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Çalışma, etik onay ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal programıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

YZ Araçlarının Kullanımı: Yazar, bu makalenin oluşturulmasında Yapay Zekâ (YZ) araçlarını kullanmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

- Alpasar, A. (2024). *Nazlı Eray'ın hikâye ve romanlarında Ankara'nın kentsel bellek mekânları*. (Tez No. 871818) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aristoteles. (1987). *Poetika*, (Çev. İ. Tunalı). Remzi.
- Arslan, N. (2003). Nazlı Eray'ın Ankara'sı. *Türkoloji Dergisi*, 16(2). 65-77. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000039 <https://izlik.org/JA47FD37PU>
- Arslan, N. (2015). Büyülü gerçekçilik ve Nazlı Eray'ın anlatılarında batıl inançların kurgusal işlevi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(36), 115-125. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2931> [The Journal of Academic Social Science Studies](http://www.thejournalofacademic.com)
- Aytaç, G. (2003). *Genel edebiyat bilimi*. Say.
- Bildirici, F. (2010). Nazlı Eray, “Kadınlara siyaset buzdan bir anahtar” (www.farukbildirici.com) (Erişim: 10.08.2025)
- Brenner, C. (1998). *Psikanaliz: temel kavramlar*. (Çev. I. Savaşır ve Y. Savaşır).). (2. baskı). HYB.
- Cebeci, O. (2004). *Psikanalitik edebiyat kuramı*. İthaki.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranış*. (15. baskı). Remzi.
- Çetaku, D. (2005). *Nazlı Eray'ın yapıtlarında otobiyografik öğeler*. (Tez No. 163003) [Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi-Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve psikoloji*. (2. baskı). Anı.
- Eray, N. (2015). *Sis kelebekleri*. Everest.
- Freud, S. (1999). *Psikanalize yeni giriş dersleri (Öteki Freud dizisi, cilt 2)*. (Çev. S. Budak). (4. baskı). Öteki.
- Freud, S. (2020). *Sigmund Freud-bilinçaltını keşfetmek*, (Çev. O. Tüz). İkilem.
- Freud, S. (2023). *Ego ve id*. (5.baskı). Oda.

- Freud, S. (2023). *Psikanaliz üzerine beş konferans ve psikanalize toplu bakış*, (Çev. Kamuran Şipal). Say.
- Jung, C. G. (1997). *Bilinç ve bilinçaltının işlevi*, (Çev. E. Büyükinal). Say.
- Kaplan, H. (2021). Nazlı Eray anlatılarında zaman algısı ve kurgusu, *Turkish Academic Studies-TURAS*, 2(2), 53-69. <https://izlik.org/JA24UK95WA>
- Moran, B. (2001). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim.
- Polat Şabaş, E. (2024). Nazlı Eray romanlarında büyümlü gerçekçilik. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(2), 405-416. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3709125>
- Sarı, A. (2008). *Psikanaliz ve edebiyat*. Salkımsöğüt.
- Sevinç, K. (2019). Freudyen psikolojide bilinçaltı ve bilinç dışı kavramları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar. *Kilitbahır*, 15, 125-158. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3445501>.
- Uğurlu, S. B. (2007). Nazlı Eray öyküsünde yazı, serüven ve yazar beni. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1). 253-269. <https://izlik.org/JA95ZM43HM>
- Yıldırım, Z. (2019). *Nazlı Eray'ın romanları üzerine bir inceleme*. (Tez No. 590045) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi- Karatekin Üniversitesi-Çankırı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Extended Abstract

In *Sis Kelebekleri (Fog Butterflies)*, Nazlı Eray is both the protagonist and the first-person narrator of the novel. Making use of the possibilities of magical realism, Eray brings many historical figures—most notably her grandfather Tahir Lütfi Tokay, Grand Vizier Mahmut Şevket Paşa, and Doctor Rıza Nur—into the time period in which the novel was written. Although she had been a parliamentary candidate in elections and was on the verge of being elected, she was unable to enter parliament as a result of injustices she suffered. The wrongs done to her, along with the experiences of many other victimized individuals, constitute the main problematic of the novel.

Drawing on the tools of psychoanalysis, the author selects appropriate settings within the fictional world of literature and develops approaches that correspond to the issues addressed. Psychoanalysis, a theory developed by Sigmund Freud, aims to explain the underlying causes of human behavior. Originating from the technique of catharsis (purification), psychoanalysis adopts therapy rather than hypnosis as its method. Although not explicitly named in the novel, it is evident that the fiction is shaped in line with Freud's conceptions of the unconscious.

The author benefits from the testimony of certain spaces and, in accordance with the method employed, adds new ones. The primary one among these is the landfill in the Mamak district of Ankara. A fissure near the landfill is positioned as the reflection of the unconscious. Within this fissure are several underground people, foremost among them being Lokman. In his initial encounters with Nazlı, Lokman bluntly tells her what has been done to her and provokes her into taking action. In this respect, the underground people correspond to the concept of the "id."

Nazlı, as a character who both descends into and emerges from the underground to develop solutions to the events that have wounded her, represents the ego. When Nazlı goes underground, she joins in the uncensored desires of the people there and at times she satisfies her repressed emotions. On the other hand, the novel also recounts how Nazlı's grandfather Tahir Lütü Tokay was accused of assassinating Grand Vizier Mahmut Şevket Paşa and was unjustly arrested and sent to Sinop Prison. Drawing on the historical identity of Mahmut Şevket Pasha, the author positions him as the "superego" in Lale's house.

Thus, the protagonist Nazlı, in her role as ego, is exposed on one side to the desires of the underground people, who disregard all social norms, and on the other side listens to the reasonable demands of Mahmut Şevket Paşa above ground. The restrained attitude of Mahmut Şevket Pasha as the superego, the reckless behavior of the underground people as the id, and Nazlı's attempt to find a middle way between them correspond exactly to the id-ego-superego relationship.

In the novel, first of all, problems are identified and then solutions are developed. Through the method of catharsis (purification), not only Nazlı but all the victims in the novel begin to heal. The healing that starts with Nazlı expands to include other victimized women, historical figures, and cities. The therapeutic process, which develops through dialogues, continues with other magical realist actions. Dialogues with the underground people (the id) and with the superego above ground enable Nazlı to cease viewing her experiences as problems.

The cathartic elements and therapeutic approach in the work are not limited to Nazlı alone. Nazlı also identifies herself with the French queen whose hair turned white in a single night in the Bastille dungeons and who was beheaded by the guillotine. She establishes an identification with the queen in order to compensate for her lost life. In the work, cities are also endowed with feminine qualities, foremost among them being the Mamak landfill and Ankara. The author contrasts cities associated with bad memories with those that stand out with tourism.

The novel does not focus solely on those who have suffered injustices, but also gives particular space to individuals who have benefited humanity. Among these are the doctor who discovered Hashimoto's disease and gave his name to it, and Robert Cavalli, whose name became a perfume brand. By bringing victims together with good people, the author adopts a hopeful stance. The same situation is valid for the places: Bodrum is included in the narrative as the counterpart of Sinop, where the prison is located.

Historical figures, women, cities—in short, all those who have suffered injustice—are reexamined in the fictional world through their opposites. In this way, she tries to compensate for the lost experiences. By using the therapeutic aspect of literature, the author virtually constructs a utopia. The aim of the work is the healing of bad memories through the narrative. While exposing the negativities that occur in real life within the fictional world, the author also demonstrates that it is possible to overcome them through a literary approach.

In this work, which makes use of the possibilities of psychoanalysis and magical realism, the findings are concerned with the identification of psychological disorders and ways of coping with them. The approach to psychological problems begins with becoming aware of the unconscious. Subsequently, they are solved through conscious effort in line with the functions of the id, ego, and superego. This article, which employs qualitative research methods, offers evaluations within the scope of psychoanalytic literary criticism. Besides drawing on the author's biography, the work reaches conclusions in accordance with the principles of Freudian psychology.